

Checkpointets betydningsfuldhed

De syriske romaner *Døden er hårdt arbejde* og *Du må ikke dø*.

Checkpointet med sine sandsække og rifler, og soldatens mistænksomme blik, når han sammenligner billedet på dit ID-kort med dine utydelige ansigtstræk bag bilruden. Checkpointet der aldrig fanger vores opmærksomhed i krigsfilm, fordi det kun optræder som en overgang fra én scene til den næste.¹

af NAJA BJØRNSSON

I modsætning til de krigsfilm fortælleren i Khalil Sweilehs *jannat al-barabira* (2014, *Barbarernes paradys*) refererer til i ovenstående citat, er checkpoints fremtrædende og helt uomgængelige i nye syriske romaner skrevet i krigsårene. Checkpoint(s) (*hajiz* – pl. *hawajiz*) er en del af det nye litterære ordforråd efter ti år med opstand og konflikt. Checkpointene er centrale elementer i de landskaber historierne udspiller sig i, de styrer den narrative struktur og tydeliggør væsentlige temaer i den tilværelse i krig, litteraturen fremstiller.

Checkpoints er en af de fænomener, syrerne disse år konfronteres med. Tidligt i konflikten satte Assad-styret checkpoints op for at afspærre vejene mellem det regeringskontrollerede, centrale Damaskus og de forstæder, hvor demonstrationerne spredte sig.² Antallet af regeringskontrollerede checkpoints steg med hast i årene der fulgte, blandt andet fordi man ved checkpointene kan pågribe kampdygtige mænd og tvinge dem i hæren, hvad enten de allerede har aftjent deres obligatoriske værnepligt eller ej.³ Med den intensiverede og internationaliserede konflikt spredte checkpoints kontrollerede af de mange forskellige aktører sig over hele Syrien; bare i Aleppo registrerede man over tusinde checkpoints mellem september 2013 og januar 2014.⁴ Checkpointene tjener ikke kun militære formål; økonomien i Syrien er i en katastrofal tilstand og checkpointenes transitafgifter og afpresning af gennemrejsende er blevet en del af

Samar Yazbek, forfatter af
Du må ikke dø.

krigsøkonomien.⁵ I en artikel om checkpoints i Syrien beskriver Ayla Jamal hvordan ydmygelser, forhør, korruption og pågribelser ved checkpoints er blevet en kollektiv, syrisk erfaring:

«Enhver syrer du i dag spørger om dårlige oplevelser med checkpoints, vil kunne fortælle dig om mindst én episode. Checkpointenes hovedformål er at ydmyge og skræmme folk, og lade dem vente i timevis, før de får lov at gå videre.»⁶

Hvis man da får lov at gå videre. En syrisk aktivist fra Damaskus fortæller i en anden artikel, at hendes kæreste i 2014 blev arresteret ved et særligt berygtet checkpoint, Qatifa-checkpointet, 40 kilometer nord for Damaskus. Han blev overført til et fængsel ved navn Palæstinaafdelingen, og efter nogle måneder ringede fangevogteren til hans familie og sagde, at de kunne komme og hente hans lig. Han var blevet tortureret ihjel.⁷

Hvordan kommer oplevelser med checkpoints til udtryk i litteraturen og hvilken narrativ funktion får checkpointet i fortællingen? Dette undersøger jeg i denne artikel gennem en nærlæsning af to prisbelønnede syriske romaner, hvori checkpoints spiller en vigtig rolle. De valgte romaner er Samar Yazbeks *al-mashsha'a* (*Du må ikke dø*) og Khaled Khalifas *al-mawt 'amal shaqq* (*Døden er hårdt arbejde*), der udkom på arabisk i henholdsvis 2017 og 2016.⁸ De to romaner er en del af mere end 50 romaner, der er udkommet siden 2011, og beskæftiger sig med konflikten i Syrien med varierende fokus på Ba'ath-årene, revolutionen og militariseringen, internationaliseringen og islamiseringen af oprøret.⁹ Yazbek og Khalifas romaner bygger på disse erfaringer, men er netop romaner med fiktive fortællinger og karakterer – også selvom Yazbeks hovedperson formaner læseren: «Det er ikke en roman, du læser, det må du ikke tro. Det, jeg skriver, er virkeligheden, som jeg nedfælder for at forstå, hvad der skete.»¹⁰ Denne artikel er altså ikke en undersøgelse af checkpoints i Syrien, men nærmere checkpointene

og deres funktion i to syriske fiktionsværker.

Checkpointets betydning for litteraturens form og indhold er så vidt jeg ved endnu ikke blevet studeret i en syrisk kontekst, men sådanne studier er blevet gjort af moderne palæstinensisk litteratur. Palæstinensisk litteratur kaldes af Karim Mattar «a literature of the checkpoint»¹¹ med henvisning til, at landets største forfattere, her i blandt Mahmoud Darwish (1941-2008), Ghassan Kanafani (1936-1972) og Mourid Barghouti (1944-2021), har haft checkpointet som centralt element i deres skildringer af palæstinensiske skæbner efter oprettelsen af staten Israel i 1948. Selvom den palæstinensiske og syriske oplevelse af konflikt, vold og belejring af åbenlyse årsager er meget forskellige historisk, geografisk, politisk og socialt, rummer begge landes litteraturer erfaringer fra daglige konfrontationer med checkpoints. Studier af checkpoints i den palæstinensiske litteratur kan være med til at belyse, hvad der er på spil i den syriske litteratur.

Jeg er i min læsning af de to syriske romaner inspireret af Lanser og Rimmon-Kenans artikel «Narratology at the checkpoint: The politics and poetics of entanglement» (2019), der præsenterer checkpointets betydning for fortællingen i et korpus af moderne litterære tekster fra Palæstina. Lanser og Rimmon-Kenan anvender den russiske litterat Mikhail Bakhtins narratologiske pointer om stedets centrale rolle for romanens forløb til at diskutere, hvad der sker med fortællingen, når stedet er fragmenteret, og man ikke længere kan bevæge sig frit gennem landskabet. Bakhtin brød med et dominerende fokus på tid i romaner,¹² da han fremlagde sit begreb *kronotop*, som kan forstås som de dele af teksten, hvor det sammenvævede forhold mellem tid og sted viser sig.¹³ Her udspiller handlingerne sig, for en handling indtræffer altid på et bestemt sted, i en bestemt tid. Kronotoperne konkretiserer disse narrative be-
givenesser ved at forankre dem i tid og rum, og

former fortællingen.¹⁴ For Bakhtin var vejen en *ur-kronotop*, et særligt gunstigt sted for fortællingens udvikling, et sted der giver karakteren mulighed for at komme nye steder hen og møde nye mennesker. Lanser og Rimmon-Kenan påpeger, at vejen i den palæstinensiske litteratur er spærret af et checkpoint, der blokerer bevægelse, hensætter folk i venten, udstiller et asymmetrisk magtforhold mellem dem, der kontrollerer, og dem der vil igennem checkpointet, og rummer risikoen for voldelige sammenstød.¹⁵ Dermed er checkpointet, og ikke den mulighedsfulde vej, en væsentlig kronotop i den palæstinensiske litteratur. Lanser og Rimmon-Kenan er overvejende, men ikke udelukkende, interesseret i, hvordan checkpoint-kronotopen påvirker selve fortællingen. Jeg er

◎◎◎

Hvordan kommer oplevelser med checkpoints til udtryk i litteraturen og hvilken narrativ får checkpointet i fortællingen?

◎◎◎

både interesseret i checkpoint-kronotopen som form og indhold i den syriske litteratur, med andre ord: hvordan checkpointet påvirker fortællingen, og hvad checkpointene fortæller om den virkelighed, romankaraktererne befinder sig i. For at skelne mellem henholdsvis det narrative indhold, selve handlingen, og den narrative tekst, der fremlægger handlingen, gør jeg brug af Gérard Genettes begreber historie (*story*) og fortælling (*narrative*).¹⁶

Min læsning af de to syriske romaner viser, at checkpointet i begge værker tydeliggør krigens virkelighed, fordi karaktererne her konfronteres med voldshandlinger, venten, magtovergreb og ydmygelser. Herudover er checkpointet styrende for selve historien og fortællingen. I Yazbeks roman mister fortælleren Rima sin mor ved et checkpoint og denne hændelse er katalysator for

resten af begivenhederne og central i hele hendes fortælleproces. Gentagende referencer til episoden ved checkpointet og andre personer, Rima har mistet, peger på, at Rima insisterer på at fortælle, og understreger at hun befinder sig i en tilstand, hvor traumatiske hændelser ikke er enkeltstående, men foregår hele tiden. I Khalifas roman udspiller en stor del af historien sig ved en lang række checkpoints, der er kontrolleret af forskellige grupperinger. Det er mødet med disse checkpoints, der driver fortællingen frem, mens checkpointet i det palæstinensiske korpus synes at blokere for fortællingen. Checkpointet indtager i denne roman også en mere central rolle i historien, end checkpointet i det palæstinensiske korpus gør; hovedpersonerne er tre søskende, der rejser fra Damaskus til landsbyen Anabiya, nord for Aleppo, og gennem deres udmattende og farefulde oplevelser ved checkpointene præsenteres læseren for krigens mange aktører og individets hverdagslige, kropslige oplevelser med landets politiske forhold. Checkpointene optræder både i palæstinensiske og syriske værker i form af grænsekontrol, der regulerer ind- og udrejse af landet, og som interne kontrolsteder, der regulerer folks bevægelse inde i landet – det er de sidstnævnte der skildres i indeværende værker, hvis handlinger er sat i Syrien under konflikten, og derfor er denne artikels fokus.¹⁷ Både i Yazbeks og Khalifas roman nævnes det, at checkpoints kan se meget forskellige ud. Fællesnævneren for det jeg beskriver som checkpoints i denne artikel er, at gennemfarten er spærret af fysiske materialer som cementblokke og sandsække, og soldater, at blokaden involverer et sikkerhedscheck af de gennemrejsende, og at forfatterne kalder lokaliteten for *hajiz* (pl. *hawajiz*).¹⁸ Et sådant checkpoint kan, som Khalifa beskriver her, være af meget simpel og improviseret karakter, og derfor adskille sig fra en mere officiel form for checkpoint:

Efter at have ventet i halvanden time ankom de til checkpointet [...]. Det var ikke et checkpoint, nærmere en lille barak omgivet af tanks. På bygningens tag var snigskytter stationerede, de holdt øje med alle, og var altid klar til at slå ihjel.¹⁹

Checkpointet i *al-mashsha'a*

Romanen *al-mashsha'a* fra 2017 er skrevet af den syriske journalist og forfatter Samar Yazbek (f. 1970), og udkom samme år på dansk, svensk og norsk med titlerne *Du må ikke dø*,²⁰ *Hon som vandrar* og *Hun som går*. De to sidstnævnte titler refererer til romanens unge hovedperson Rima og det mystiske faktum, at hun siden hun var helt lille, ikke har kunnet lade være med at gå. Derfor har hendes mor været nødt til at binde Rima fast med et reb – når de går ud, er deres hænder sammenbundne, når moren tager på arbejde på den skole, hvor hun gør rent, er Rima enten bundet derhjemme eller i rengøringsrummet.

Bibliotekaren Sett Souad hjælper moren og indvilger i at se efter Rima på skolens bibliotek. I stedet for at gå i skole som andre børn, tilbringer hun dagene fordybet i bibliotekets bøger. Hendes fantasi er derfor veludviklet, og hun betragter sin omverden med en særlig opmærksomhed på former og farver. Mens Rima forvandler sig fra barn til ung pige, der får menstruation og interesse for unge mænd, registrerer hun med sit poetiske blik konflikten udvikle sig i Damaskus. Rima forstår ikke de politiske kampe, men mærker dem som spændinger i den nære familie. Storebroren studerer på universitet, men slutter sig senere til den Frie Syriske Hær. Hans højlydte protester over mediernes dækning af de eskalerende uroligheder, gør hans mor vred og bange – hun skælder ud og lukker vinduerne i frygt for, at nogen skal høre sønnens politiske kommentarer. Herudover registreres konflikten gennem familiemedlemmer og naboers forsvinden, og fremkomsten af kampfly, soldater, voldshandlinger og checkpoints.

Checkpoints er ikke noget Rima har kendt til, før de pludseligt spærrer vejen hen til Sett Souad. Alle taler om disse checkpoints, der får folk til at ændre opførsel; Rima bemærker begejstret, at flere er begyndt at cykle for at komme hurtigere gennem kontrollen. Rima får dog snart en dybere forståelse for, hvad checkpointet egentlig er, hvilke farer checkpointet repræsenterer og hvordan det tydeliggør konfliktens indgriben i almindelige menneskers daglige liv:

Jeg forstod nu betydningen af ordet checkpoint, og hvorfor min mor kom så sent hjem, og hvad hun mente, når hun igen og igen sagde, at hun var blevet standset ved Den Hvide Bro og derefter ved Rukn ed-Din-spærringen.²¹

Den dag moren dør ved et checkpoint, er Rima først optaget af de nytilkomne cyklister, af en lille dukke, der danser i buschaufførens forrude og af soldaternes små, grønne skure, som hun drømmer om at hun og familien kan flytte ind i. Men Rimas små glæder overskygges af en begyndende klaustrofobi; det er nu tre timer siden de er taget hjemmefra, hun skal tisse, har det varmt, de andre passagerer sukker frustreret og hun er begyndt at blive bange. Det er her ved checkpointet, at Rima lærer konflikten at kende – her ser hun for første gang sandsække, kampvogne, tunge våben, soldater i forskellige uniformer og brutal vold. En ung mand tæskes med et geværskaf og kastes i et bagagerum, en anden får en lussing der er så kraftig, at han banker hovedet mod en jernstang. Skæbnen afgøres af dit ID-kort; om soldaterne, når de ser dit familienavn, dit fødested, ser en landsforræder: «Soldaten sparkede den unge mand, mens en anden stod ved siden af med en maskinpistol. – Nå, så du er fra Jobar, din søn af en hund!»²²

Rimas mor forsøger forgæves at overbevise soldaterne om, at hun ikke er på regimets liste over eftersøgte og slås ihjel. Denne traumatiske hænd-

else er enden på Rimas trygge tilværelse og starten på en række historier, som hun nu fortæller læseren fra sit skjul, i en kælder i en belejret del af Damaskus. Disse historier er så utrolige og brutale, at Rima betvivler at læseren vil tro dem, som det her høres i en beskrivelse af et kemisk angreb i Ghouta i sommeren 2013: «[...] han løb afsted med mig midt i hvirvelskyen af støv forbi de violette huse. Jeg siger, de var violette, og det må du tro på, for husenes mure fik underlige farver, da gasbomberne faldt.»²³

I *al-mashsha'a* kredser fortællingen om denne episode ved checkpointet i de første 32 sider i den danske oversættelse. Det repetitive bruges af narratologen Gérard Genette til at beskrive det, der sker en enkelt gang, men fortælles flere gange,²⁴ men her er der nærmere tale om, at Rima gentagne gange forsøger at fortælle, men mislykkes fordi hun distraheres af alle de historier, der presser sig på, og som de traumatiske hændelser er ved at slette fra hendes hukommelse. Første gang episoden nævnes er på s.12: «Hvis skæbnen vil, at jeg lever længe nok, er der mange historier, jeg skal fortælle dig. Lige nu er det vigtigst, at jeg fortæller dig, hvordan min mor forsvandt.» De efterfølgende sider handler dog ikke om checkpointet, men om livet hjemme hos familien, mens konflikten intensiveres. På side 14 vender Rima tilbage til historien om checkpointet, før hun fortaber sig i detaljer om sin brors cykel og på den følgende side vender tilbage til den egentlige fortælling: «Jeg sad altså ved vinduet i bussen. Vi er tilbage i fortællingen om checkpointet.» Efter lignende afstikkere skriver Rima også: «Nu sad vi så her foran sådan et checkpoint» (s. 18), «Det er en anden historie [...]. Den vil jeg fortælle dig en anden dag, men ikke nu, for jeg er jo ved at fortælle dig om, hvad der skete ved vejspærringen.»²⁵ (s. 23) og «Jeg prøver at koncentrere mig, så jeg kan gå tilbage og fortælle dig den oprindelige historie. Vi var på vej med bussen mod det sidste checkpoint.»

(s. 28). Rima kan ikke fortælle meget om de to år, der førte op til morens død, for: «Min erindring er væk. Det, der skete ved checkpointet, fik mig til at miste meget af min hukommelse.» (s. 28). Rimas ihærdige insistensen på at fortælle, er også et forsøg på at huske, som hun senere gør tydeligt for læseren: «Ved du, hvorfor jeg beskriver alt det her for dig? Jeg prøver egentlig bare at huske min bror.» (s. 114). Hendes fortælling bliver fuld af cirkler, afveje og gentagelser, fordi selve fortælleprocessen aktiverer minderne. Det er ved checkpointet Rima mister store dele af sin hukommelse, og det er med udgangspunkt i fortællingen om checkpointet, hun forsøger at samle de sprængte stumper sammen.

Lanser og Rimmon-Kenan forstår gentagelserne i fortællinger fra det besatte Palæstina som en retorisk strategi, der tjener forskellige formål; udover at insistere på selve fortælleakten, som vi

○○○

Alle taler om disse checkpoints, der får folk til at ændre opførsel; Rima bemærker begejstret, at flere er begyndt at cykle for at komme hurtigere gennem kontrollen.

○○○

også ser Rima gøre, bruges gentagelserne til at udstille besættelsens asymmetriske magtforhold, der holder befolkningen i status quo, hvor undertrykkende eller traumatiserende oplevelser ikke er noget enkeltstående, men derimod noget der foregår hele tiden.²⁶ Et eksempel på dette ses, når Rima gennem hele fortællingen gentager ordet forsvinde. Ligesom at checkpointet bliver ved med at dukke op i Rimas fortælling, dukker også fænomenet forsvinding op, som noget Rima konstant konfronteres med. Hun taler om morens død som en forsvinden, og tænker på, hvad forskellen på at forsvinde og dø egentlig er.

Morens forsvinden er et led i en lang kæde af andre forsvindinger: da Rima er helt lille, for-

svinder hendes far. Vi hører ikke hvorfor, men morens tavshed om emnet og hendes kommentar om, at den revolutionære søn minder om sin far kan tyde på, at det har med politik at gøre. Broren forsvinder selv, da han bliver tilbage for at kæmpe med oprørshæren, mens Rima og vennen Hassan fortsætter deres flugt. Senere forsvinder også Hassan, ligesom kvinder og børn forsvinder i bombe- og kemiske luftangreb, og den lille dreng Amrs familie er forsvundet; i præsidentens fængsler, i Den Frie Hærs militser. Forsvindingerne in-

kluderer også minderne: «Selv min mor og min brors ansigter var forsvundet, ligesom alt andet omkring mig.»²⁷ I romanens sidste sider har Rima hverken håb for sin fremtid, eller tillid til at hun vil lykkes med at fortælle historierne: «Mine historier er ikke færdige, og historien om Hassan er endda kun lige begyndt. [...] Jeg er også en historie, som vil forsvinde.»²⁸ Den gentagne fortælling om episoden ved checkpointet og den lange række af forsvindinger er med til at tydeliggøre den virkelighed af vold og uvished Rima befinder sig i, en virkelighed hvor man må skynde sig at fortælle sin historie, før man selv forsvinder. Hændelsen

Khaled Khalifa, forfatter af *Døden er et hårdt arbejde*, og et billede han malede i 2021.

ved checkpointets centrale position i hele Rimas fortælleproces og erindringsarbejde bliver tydelig, da Rima igen trækker os tilbage til scenen i romanens afsluttende ord:

Nogle af bogstaverne forsvinder, så jeg må skrive dem igen. Jeg kan stoppe hvert øjeblik. Det føles, som om mine øjne er fulde af myrer. Myrerne kravler ud af øjnene og forhindrer mig i at se [...]. Vi var gået ud af huset og var på vej hen til en dame, hvis hus min mor skulle gøre rent. Damen, som lærte mig at læse og skrive, og som har gjort mig til den, jeg er. Vi var netop taget afsted. Vi sad i en lille hvid bus. Det var bare en lille udflugt, vi skulle på, ligesom vi havde gjort masser af gange før. Jeg er tør i halsen. Mit hoved snurrer. Jeg kan ikke længere koncentrere mig om bogstaverne. Jeg må skribe.²⁹

Romanen slutter med sin cirkulære struktur, hvor den startede og understreger dermed, at Rimas historie, ligesom landets, ikke er afsluttet. Lanser og Rimmon-Kenan beskriver, at checkpointet i det palæstinensiske tekstkorpus kan forme fortællingen på to forskellige måder; i nogle tilfælde har en episode ved et checkpoint ingen funktion i selve historien, men kan stadig strække sig over flere sider, fordi den fremstiller væsentlige forhold i det palæstinensiske liv under besættelse. Andre gange har én voldelig hændelse ved et checkpoint stor indflydelse på historien, fortællingen og karakterernes videre udvikling, ligesom vi ser her i Yazbeks roman om Rima.³⁰

Checkpointet i *al-mawt 'amal shaqq*

Roman- og manuskriptforfatter Khaled Khalifas (f. 1964) femte roman *al-mawt 'amal shaqq* udkom i 2016. Den engelske oversættelse fra 2019 *Death is hard work* blev nomineret til amerikanske National Book Awards og vandt Saif Ghobash Banipal Prize for Arabic literary translation. Bogen er blandt mange andre sprog også udkommet på norsk; *Døden er et slit* (2020).

I romanen følger vi de tre søskende Bolbol, Hussein og Fatima, der har sat sig for at ære deres fars sidste vilje om at blive begravet i hans fædrene landsby Anabiya, nær Aleppo i det nordlige Syrien. Dette fører dem ud på en udmattende og farlig rejse gennem forladte, krigshærgede byer og checkpoints kontrolleret af forskellige grupperinger. Faren, der har været aktiv i revolutionen, arresteres som lig i et regeringskontrolleret checkpoint, og Bolbol ender i fængsel ved en islamisk grupperings checkpoint. Undervejs kæmper de tre søskende, der gennem årene er gledet længere og længere fra hinanden, med at tilbringe flere døgn sammen i en minibus med deres fars fordærvede lig. Desperationen vokser som checkpoint efter checkpoint forsinket minibussen, og de frygter, at de ikke vil ankomme med farens opløste lig i ét stykke. I flashbacks, der bryder med scenerne fra minibussen og checkpointene, får man indblik i karakterernes fortid og (bristede) drømme for livet og landet. Også i denne roman forstår man, at checkpointet er blevet en central del af folks hverdag. At gå ud af huset er for Bolbol blevet hårdt arbejde, en reference til bogens titel, og han slår tiden ihjel med at sylte grøntsager og se gamle egyptiske sort-hvid film derhjemme. Vi hører også, hvordan folk under timelange ophold ved checkpointene udveksler råd mod søvnløsheden, som alle lider under efter tre år med bombardementer.

I *al-mawt 'amal shaqq* kredser fortællingen ikke om et enkelt checkpoint som i *al-mashsha'a*, men utallige checkpoints på rejsen fra Damaskus til Anabiya, der normalt ville tage nogle timer, men nu tager flere døgn. Ligesom i Yazbeks roman bliver det første checkpoint et *point of no return*, fordi de tre søskende vil udsætte sig selv for større farer, hvis de vender om og forsøger at komme forbi den kontrol, de allerede er kommet igennem. De tre søskende passerer uden problemer gennem visse checkpoints, der ikke beskrives med mere end

en enkelt linje: «de kom let igennem det næste checkpoint»,³¹ mens ventetiden ved andre checkpoints foldes ud over flere sider. Lanser og Rimmon-Kenan peger på udfordringen i at beskrive statisk venten:

*Clearly, waiting problematizes the narrativity of narrative and the eventfulness of event; waiting is static, arresting movement and inhibiting change, more truly a non-action than an action at the level of the story.*³²

Khalifa har forskellige strategier til at formidle ventetiden ved checkpointene. De tre søskendes første lange ophold er ved Qatifa-checkpoint, hvor de er fanget mellem cementblokke og bag en lang kø af biler, der indikerer, at det først vil blive deres tur om flere timer. Bolbol gør et mislykket forsøg på at få en af de irriterede vagter til at fatte sympati for den døde og dennes pårørende, ligesom Fatima forsøger at slå tiden ihjel ved at fortælle om sin svigerindes nylige fængsling, hvilket ikke ligefrem gør stemningen bedre. Fatimas forsøg på at være en god søster, der samler familien, fungerer som en overgang til et længere tekststykke, der introducerer Fatimas personlighed og liv. Efter seks sider afbrydes dette tilbageblik, da det er blevet de tre søskendes tur til at få tjekket ID-kort ved checkpointet. Man får som læser indtrykket af, at den lange ventetid i køen, hvor ingenting sker, fyldes ud, eller tydeliggøres, af fortællerens introduktion til Fatima.

Herefter følger en række dramatiske oplevelser og møder; liget arresteres fordi faren har været eftersøgt af efterretningstjenesten, Mukhabarat, i mere end to år og Bolbol, Hussein og Fatima smides i en fængselscelle. Cellen er fuld af personer, der er blevet arresteret af forskellige årsager; en kvinde fordi hendes søn er deserteret fra regimehæren, unge mænd fra Baba Amr, fordi de netop er unge mænd fra Baba Amr, hvor nogle af de første demonstrationer brød ud, og en anden

kvinde fordi hendes seks brødre har sluttet sig til den Frie Syriske Hær. Fortælleren fortæller, at «tiden gik langsomt» (s.38), men viser det også gennem beskrivelserne af, at cellen fyldes af flere og flere tilfangetagne, at Hussein halvsovende holder en samtale om bildæk kørende med de unge mænd fra Baba Amr og at Bolbol, hvis frygt gradvist stiger, af flere omgange har samtaler med en af checkpointets vagter. Efter at Bolbol har betalt 30.000 lirr i bestikkelse, får den lille familie – og læseren – efter femten sider, lov til at komme videre fra checkpointet.

Episoden ved dette checkpoint viser nogle af de faktorer, der komplicerer eller letter gennemfarten: ID-kortet med dets informationer om fødested og familienavn, (døde og levende) familiemedlemmers politiske handlinger og holdninger, penge til bestikkelse og forbindelser. Hussein opfordrer Fatima til at fortælle vagterne, at hun har været gift med Mamdouh, en mand med gode forbindelser til regimet, fordi det måske kan hjælpe deres sag. I et lignende tilfælde hjælpes de tre søskende igennem et fjendtligt checkpoint ved hjælp af Bolbols gamle ungdomskærlighed Lamia, hvis mands onkel har forbindelser til regimet. Ved et tredje checkpoint bliver det også klart, at man kan komme gennem checkpointet, hvis man ikke har, men performer, den rigtige identitet. Det andensidste checkpoint før Anabiya er kontrolleret af ikke-syriske islamister, der beordrer Fatima til at vente i bilen med det ildelugtende lig, mens Hussein og Bolbol eksamineres i islam af en sharia-dommer. Bolbol kender ikke det korrekte antal knæfald under de daglige bønner, kan ikke redegøre for almissens forskrifter eller genkende, hvilket koranvers dommeren afspiller for ham. Hussein, der svarer rigtigt på alle spørgsmålene, overbeviser derimod dommeren om, at han er den rettroende, praktiserende muslim, han forventes at være. Endelig synes held og tilfældigheder også at være en vigtig faktor. Ved

et tidligere checkpoint er de ved at blive udsat for en lignende eksamination udi religion, men kampene intensiveres rundt om gruppens hovedkvarter, og i den tumult formår de tre at flygte fra stedet.

Checkpointene fremstiller en hverdag mættet med frustration og vold. Frustrationen stammer i Khalifas roman både fra den uvisse venten og ydmygelsen, som Hussein eksempelvis oplever, da en soldat spytter på ham ved det første checkpoint i Damaskus: «[...] han bandede og spyttede aggressivt på ham, Hussein så sin arm, der var våd af spyt og blev overvældet af vrede og lyst til at græde. Bolbol tav og vendte hovedet væk, for ikke at forstørre brorens ydmygelse».³³

Frustrationerne kommer også til udtryk, når Hussein kigger vredt på sit ur, eller Bolbol opgivende tænker, at det er umuligt for ham at bedømme, hvor lang tid det vil tage at krydse Damas-kus' checkpoints for at hente sin syge far, der skal bo ved Bolbol i sine sidste måneder. Det er nemlig ikke kun farligt og udmattende at bevæge sig ud af Damaskus, men også rundt i byen, hvis gader er fulde af patruljer, snigskytter og improviserede checkpoints. Både da den døende far skal på hospitalet, og da Bolbol siden skal hen til sin bror Hussein for at fortælle om dødsfaldet, er det svært for ham at finde en taxachauffør, der er villig til at køre gennem byen.

Volden ved checkpointene er som i Yazbeks roman detaljeret beskrevet i *al-mawt 'amal shaqq*. Konfrontationen med checkpointene indebærer ikke bare risikoen for at bankes, tortureres og fængsles, men også faren for at blive skudt af en snigskytte, eller få sine børn kidnappet og frigivet for en løsesum, hvis man kommer fra en velstående familie. I *al-mawt 'amal shaqq* er det ikke én voldelig, traumatiserende oplevelse ved et enkelt checkpoint, der påvirker fortællingen, som vi så i *al-mashsha'a*. Checkpointet indtager i Khalifas roman tre forskellige narrative funktioner; for det

første tydeliggør checkpointet væsentlige forhold ved den konflikt, de tre søskende befinder sig i, en funktion som Lanser og Rimmon-Kenan som tidligere nævnt også observerer i fortællingerne fra Palæstina.

For det andet udgør checkpointene en meget central og stor del af historien. Dette adskiller sig fra det palæstinensiske korpus, og siger noget om forskellen på de to konflikter; hvor de palæstinensiske checkpoints er kontrolleret af én bestemt besættelsesmagt, nemlig den israelske, er checkpointene i Khalifas roman kontrolleret af en lang række aktører; den syriske regeringshær, den Frie Syriske Hær, soldater affilerede med Hezbollah og irakiske shiitiske grupperinger og islamister af blandet herkomst. Beskrivelsen af checkpointene er hos Khalifa en måde at introducere alle disse aktører og derved krigens

Checkpointene repræsenterer udvikling i en ellers monoton busrejse gennem det krigshærgede landskab, hvori fortælleren introducerer familiens fortid.

kompleksitet. Checkpointene viser ikke kun hvordan den syriske konflikt blev militariseret, internationaliseret og islamiseret; de tydeliggør, at det politiske er en konkret, hverdagslig, kropslig oplevelse, der afgør hvorvidt folk kan rejse, eller leve, videre. Khalifa understreger denne pointe, når han viser, at end ikke den døde krop slipper for magtudøvelsen over den personlige frihed.

Checkpointene har endeligt også en tredje funktion; de synes at være det, der driver fortællingen frem, hvor checkpointene i Lanser og Rimmon-Kenans studie forstyrrer den. Checkpointet i Khalifas minder om Bakhtins beskrivelse af vejen som urkronotop, for her opstår nye situationer og møder med mennesker. Ikke alle disse mennesker og begivenheder er vigtige for de

tre søskendes videre færd, men checkpointene repræsenterer udvikling i en ellers monoton busrejse gennem det krigshærgede landskab, hvori fortælleren i tilbageblik introducerer til familiens fortid. At checkpointet kan rumme nogle af vejens egenskaber, afvises ikke af Lanser og Rimmon-Kenan:

We do not deny the possibility that «the most varied people» are likely to converge at a checkpoint or that a positive outcome may ensue from such a convergence (Bakhtin 243). Yet the roadblock, by definition, inhibits free movement, forges a polarity between those who wish to pass and those who control the passage, and carries a potential for frustration and violence that is alien to Bakhtin's cheerful formulation.³⁴

Når jeg foreslår checkpointets lighed med Bakhtins urkronotop, er det ikke for at tillægge checkpointet positive egenskaber og ignorere den frihedsberøvelse og magtudøvelse checkpointet repræsenterer. Nærmere vil jeg pege på checkpointet som et meget komplekst fænomen i romanen, der altså rummer forskellige narrative funktioner, og også en funktion, der ikke virker til at være repræsenteret i Lanser og Rimmon-Kenans studerede tekster; en funktion af at drive fortællingen frem.

Til slut lykkes det Bolbol, Hussein og Fatima at kæmpe sig gennem alle checkpointene og nå Anabiya. De har alle længtes efter at skilles igen, men Bolbol finder ingen hvile eller forløsning, da han igen er hjemme i sin lejlighed i Damaskus – efter den massive konfrontation med døden og ødelæggelsen i landet, føler han sig selv som et lig og har lyst til at forsvinde.

Konklusion

Som Lanser og Rimmon-Kenans studerede værker fra Palæstina, ender Yazbek og Khalifas romaner i højere grad med en følelse af status quo end en

egentlig afrunding. Slutningerne er i fraværet af afrunding ikke åbne, men giver nærmere følelsen af «[...] a foreclosure of options, a kind of trailing off [...]».³⁵ Dette er, som forfatterne til artiklen påpeger, ikke overraskende, når man har at gøre med fortællinger fra en konflikt, der er langt fra afsluttet.

Checkpoints spiller en afgørende rolle i Yazbek og Khalifas romaner; i Yazbeks roman lærer Rima krigen at kende ved checkpointet, der bliver startskuddet for hendes flugt gennem bomberegnet og hendes fragmenterede fortælling herom. De mange brudstykker af fortællingen om checkpointet bliver en gentagelse, der viser Rimas insisteren på at fortælle og igangsætter fortællingerne om alle de andre forsvundne. Hændelsen ved checkpointet tydeliggør på den måde de forhold, under hvilke Rima lever: oplevelsen ved checkpointet repræsenterer ikke et enkeltstående traume, men en tilstand, ikke en individuel lidelse, men en kollektiv krise.

I Khalifas roman har checkpointet tre forskellige funktioner; et ophold ved et checkpoint kan tydeliggøre ventetiden, frustrationen og volden som dominerende fænomener i konflikttilværelsen. Herudover udgør checkpointene en vigtig del af historien, der netop handler om de tre søskendes rejse gennem dem. Ved checkpointene præsenteres læseren for krigens aktører, og individets hverdagslige, kropslige oplevelser med landets politiske forhold tydeliggøres gennem ligets farefulde og besværlige rejse til graven. Endeligt har checkpointene også en vigtig funktion i selve fortællingen, fordi fortællingen her drives fremad i modsætning til de tilbageblik, der dominerer romanens øvrige scener. Som central del af historien, og som det, der driver fortællingen frem, adskiller checkpointets funktioner sig fra Lanser og Rimmon-Kenans resultater, men på andre områder rummer checkpointene i de to landes litteraturer samme egenskaber; som når

checkpointet er scene for en traumatisk hændelse, der har betydning for fortællingens videre forløb, når begivenhedsløs venten skal fortælles, og når checkpointet tydeliggør forholdene under besættelse og krig.

Yderligere studier kunne gå mere i dybden med, hvordan checkpointet, som denne artikel foreslår, både har en tematisk, symbolsk og narrativ funktion i teksten; tematisk ved at være en realitet i de omgivelser karaktererne bevæger sig rundt i, symbolsk ved at repræsentere og tydeliggøre krigstilværelsen gennem volden, ventetiden, uforudsigeligheden og magtudøvelsen, og narrativt ved at påvirke fortællingens struktur. Bakhtins kronotopbegreb er brugbart til netop dette formål, fordi undersøgelsen af kronotoper, er en undersøgelse af de dele af teksten, hvor et bestemt sted optræder i en bestemt tid, og danner et konkret hele.³⁶ I vores tilfælde er checkpointet et eksempel på en kronotop, der bliver udgangspunkt for konkrete handlinger eller scener, der udspiller sig i romanen, og adskiller sig fra mere refererende, informerende tekststykker. Udover at være fulde af betydning og forme fortællingen, formår kronotoper at repræsentere og konkretisere tiden, de narrative begivenheder og også mere abstrakte fænomener som ideer og refleksioner;³⁷ derfor synes et blik på kronotoper, og ikke kun checkpoint-kronotopen, at være nyttigt, hvis man vil forsøge at beskrive, hvad der er på spil i de syriske litterære repræsentationer af en kompleks voldsramt og fragmenteret tilværelse i krig.

• f •

- 1 Khalil Sweileh, *jannat al-barabira* (Cairo: Al-Ain Publishing, 2014), 40. Bogen er ikke oversat til dansk. Hvor intet andet er angivet, er oversættelserne i denne artikel mine egne.
- 2 Zeina Karam, «Syrian capital a maze of checkpoints, blast walls», *The San Diego Union-Tribune*, 6. december 2012, sandiegouniontribune.com/sdut-syrian-capital-a-

maze-of-checkpoints-blast-walls-2012deco6-story.html.

- 3 Orwa Ajjoub, «Fear of Checkpoints Spreads in Damascus», *Syria Deeply*, 16. december 2015, deeply.thenewhumanitarian.org/syria/articles/2015/12/16/fear-of-checkpoints-spreads-in-damascus.
- 4 Caerus, «Mapping the conflict in Aleppo, Syria», februar 2014, ecoi.net/en/file/local/1191343/1930—1422450057—caerus-aleppomappingproject-finalreport-02-18-14.pdf.
- 5 Raya Abdulrahim, «'They're all thieves': Navigating Syria's Checkpoint Shakedowns», *The Wall Street Journal*, 23. december 2018, wsj.com/articles/theyre-all-thieves-navigating-syrias-checkpoint-shakedowns-11545577200?mod=hp—major—pos1. Peer Shouten, «Supply chains as a new front line in conflict financing? The global checkpoint economy», DIIS Working Paper 2019:15 (23. december 2019):13, diis.dk/en/research/the-global-checkpoint-economy-a-new-frontline-in-conflict-financing.
- 6 Ayla Jamal, «al-hawajiz al-amniyya fi suriya: thaqafat al-khawf» [Checkpoints i Syrien: En frygtkultur], *Al-Safir*, 12. november 2020, bit.ly/3gKyAg8.
- 7 Omar Yousef Sulciman, «hajiz al-qatifa: kabus al-suriyyin» [Qatifa-checkpointet: Syrenes mareridt], *Syria Untold*, 30. november 2016, bit.ly/2TURYOq.
- 8 Samar Yazbek, *al-mashsha'a* (Beirut: Dar al-Adab, 2017). I denne artikel henviser jeg til den danske oversættelse: *Du må ikke dø*, overs. June Dahy (København: Kristeligt Dagblad Forlag, 2017). Khaled Khalifa, *al-mawt 'amal shaqq* (Beirut: Naufal Books, 2016). Romanen er endnu ikke udkommet på dansk.
- 9 Abdo Wazen, «The War Produced More than 50 Novels: Experience and Expression of Conflict Creates Crossroads Moment in Syrian Literature», *Al-Jadid* 22 (76) (2019): 2–3, search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=edo&AN=137312515&site=eds-live&scope=site.
- 10 Yazbek, *Du må ikke dø*, 11.
- 11 Karim Mattar, «Mourid Barghouti's 'multiple displacements': exile and the national checkpoint in Palestinian literature», *Journal of Postcolonial Writing*, 50:1 (2014): 190, DOI: 10.1080/17449855.2013.850253.
- 12 Dan Ringgaard og Anne-Marie Mai, *Sted* (Århus: Aarhus Universitetsforlag, 2010), 9-10.
- 13 Kronotopbegrebet spænder vidt og Bakhtin præsenterede aldrig en systematisk definition eller konkret analysemodel til studiet af kronotoper (N. Bemong et al, *Bakhtin's Theory of the Literary Chronotope: Reflections, Applications, Perspectives* (Gent: Academia Press, 2010): 5, DOI:10.26530/OAPEN—377572.) I denne artikel forholder jeg mig til kronotopen som sammenkoblingen mellem det spatiale og temporale, som det fremstår i romanen. Det er også romangenren

- Bakhtin beskæftiger sig med i essayet «Forms of Time and of the Chronotope in the Novel: Notes toward a Historical Poetics», hvori han fremlægger kronotopbegrebet. (Essayet er udgivet i: Mikhail Bakhtin, *The Dialogic Imagination: Four Essays*, red. Michael Holquist (Austin: University of Texas Press, 1981:250))
- 14 Bakhtin, «Forms of Time and of the Chronotope in the Novel: Notes toward a Historical Poetics».
- 15 Susan S. Lanser og Shlomith Rimmon-Kenan, «Narratology at the checkpoint: Poetics and politics of entanglement», *Narrative*, vol. 27 no. 3 (2019): 252, Project MUSE, doi:10.1353/nar.2019.0015.
- 16 Gerárd Genette, *Narrative Discourse: An essay in method*, overs. Jane E. Lewon (New York: Cornell University Press, 1980), 27+252.
- 17 Et udvidet studie kunne medtage grænseovergange og derved inkludere erfaringerne fra flugt og eksil, som også er dominerende i nyere, syriske værker, som eksempelvis i Abeer Esbers *suqut hurr* (Frit fald, Beirut: Naufal Books, 2019), hvor scener fra sikkerhedskontrollen i Beirut lufthavn og eksilerne i Libanon, Abu Dabi og Canada fylder mere end checkpointene i og omkring Damaskus.
- 18 *hajiz* kan i sig selv betyde blokade, (for)hindring og barrikade. Eksempelvis kan *hajiz amwaj* oversættes til mole, en konstruktion hvis funktion er at bryde bølgerne (*amwaj*). Blokadens formål specificeres i en sikkerhedsmæssig sammenhæng ved at sige *hajiz al-amm*, men i romanerne, og også i daglig tale, refererer *hajiz* i sig selv til et checkpoint. (Om ordet *hajiz*: Hans Wehr Arabic Almanac version 6.1, ejtaal.net/aa.)
- 19 Khaled Khalifa, *al-mawt 'amal shaqq* (Beirut: Naufal Books, 2016), 133.
- 20 Yazbek, *Du må ikke dø*.
- 21 Yazbek, *Du må ikke dø*, 24.
- 22 Yazbek, *Du må ikke dø*, 34.
- 23 Yazbek, *Du må ikke dø*, 150.
- 24 Genette, «Narrative Discourse: An essay in method», 115.
- 25 Det arabiske ord i romanen er *hawajiz*. June Dahy oversætter både *hajiz* – *hawajiz* (pl.) til *checkpoint(s)* og *vejspærring(er)*. Samar Yazbek, *al-mashsha'a* (Beirut: Dar al-Adab, 2017), 22.
- 26 Lanser og Rimmon-Kenan, «Narratology at the checkpoint: Poetics and politics of entanglement».
- 27 Yazbek, *Du må ikke dø*, 158.
- 28 Yazbek, *Du må ikke dø*, 215.
- 29 Yazbek, *Du må ikke dø*, 216.
- 30 Lanser og Rimmon-Kenan, «Narratology at the checkpoint: Poetics and politics of entanglement».
- 31 Khalifa, *al-mawt 'amal shaqq*, 186.
- 32 Lanser og Rimmon-Kenan, «Narratology at the checkpoint: Poetics and politics of entanglement».
- 33 Khalifa, *al-mawt 'amal shaqq*, 15.
- 34 Lanser og Rimmon-Kenan, «Narratology at the checkpoint: Poetics and politics of entanglement».
- 35 Lanser og Rimmon-Kenan, «Narratology at the checkpoint: Poetics and politics of entanglement».
- 36 Bakhtin, «Forms of Time and of the Chronotope in the Novel: Notes toward a Historical Poetics».
- 37 Bakhtin, «Forms of Time and of the Chronotope in the Novel: Notes toward a Historical Poetics».